

Tóth Ákos*

Az intézményi rendszer szerepe a globalizáció hatására átalakuló kultúrafinanszírozásban

A tanulmány a kulturális szféra területén az intézményi rendszer és a közvetlen állami szerepvállalás közötti kapcsolat – globalizáció hatására bekövetkező – változásait vizsgálja. Az Egyesült Államok és Oroszország kulturális szférájának finanszírozása különböző szintről, teljesen eltérő úton indult el, és a kultúrafinanszírozási modellek tekintetében két ellentétes technikát valósított meg. A tanulmányban a szerző által megfogalmazott hipotézis feltételezi, hogy a fejletlen intézményi rendszerrel rendelkező országokban nagyobb valószínűséggel alakul ki/vagy marad továbbra is irányadó a kulturális szféra közvetlen állami finanszírozása. A szerző a vizsgálat eredményeit egy harmadik ország, Hollandia tekintetében is ellenőrzi, ahol a két ellentétes modell bizonyos jellemzői együttesen vannak jelen.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: P14, P39, Z10, Z11

Kulcsszavak: globalizáció, kultúra-gazdaságtan, kultúrafinanszírozási modellek

Bevezetés

A kulturális szféra finanszírozásának vizsgálata egy igen érdekes és kiaknázatlan terület a mai közgazdaságtanban. Számos cikk és publikáció született az utóbbi három évtizedben, melyek azt vizsgálják, hogy egy olyan speciális területen, mint a kultúra, milyen módon lehet átalakítani a globalizáció hatására megváltozott állami szerepvállalás mértékét. A cikk fő irányvonalát következő hipotézisem köré építem:

A fejletlen intézményi rendszerrel rendelkező országokban nagyobb valószínűséggel alakul ki/vagy marad továbbra is irányadó a kulturális szféra közvetlen állami finanszírozása.

A tanulmány első fejezetében a globalizáció, fejlődés és kultúra kapcsolatát ismertetem, továbbá a módosult állami szerepvállalást vizsgálom, kiemelt szerepet szánva a változást kiváltó okokra, valamint az átalakulás folyamán kialakuló új elvárások ismertetésére.

A második fejezet a globalizáció hatására módosult állami szerepvállalás kérdéskörét járja körül.

A fő fejezetben először az USA és Oroszország kulturális szféráját mutatom be, ismertetem a kulturális intézményi rendszer kialakulásának történelmi hátterét, majd rátérek a

* Tóth Ákos I. évfolyamos levelező tagozatos Ph.D.-hallgató, a Kecskeméti Főiskola munkatársa. E-mail cím: toth.akos@gamf.kefo.hu

konkrét finanszírozási modellek elemzésére. Teszem ezt azért, hogy hipotézisem igazolásához a két szélsőséges modell szolgáljon viszonyítási alapul.

Az Egyesült Államok esetében részletesen szólok a közvetlen és közvetett támogatások rendszeréről, a Nemzeti Művészeti Alapítvány tevékenységéről, végül a közelmúltban tapasztalható tendenciákról.

Oroszország kultúra-gazdaságtani elemzésénél is kitérek a történelmi háttérre, mely többek között az egyház évszázadokon át tartó, az orosz kultúrát alakító tevékenysége miatt elengedhetetlen. Nagyon érdekes a közel 70 évig tartó szovjet államszocializmus hatására végbement kulturális változások vizsgálata is.

Végül a hipotézis igazolására Hollandia kultúrafinanszírozási modelljét alkalmazom, ahol az Egyesült Államok és Oroszország gyakorlata együttesen van jelen.

Globalizáció, fejlődés és kultúra

A globalizáció hatására megnőtt, és a jövőben tovább fog nőni az országok nemzetközi függősége. Ezt elsősorban a kereskedelemre, a külföldi beruházásokra, a pénz- és tőkeáramlásra, valamint a munkaerő áramlására kell értenünk. A technológiai fejlődés nyújtotta lehetőségek minden területen a világ összezsugorodását eredményezték. A kommunikáció, a technológia költségeinek csökkenése nagymértékben hozzájárult a termelés és a pénzpiacok globalizálódásához. Ez a folyamat fordítva is érezteti hatását, mivel a versenyhelyzet kiéleződésével a technológiai fejlődés fokozódik, mely újabb és újabb technológiák bevezetését teszi szükségessé, ezzel egyidejűleg a versenyhelyzetet is növelve.

A gazdasági impulzusok mellett legalább olyan fontos az egyes ideológiák és kulturális impulzusok nemzetközi szintű elterjedése. Sokan a globalizációt az amerikai kultúra világméretű elterjedésével, és annak az egyes kultúrákra gyakorolt hatásával azonosítják. A kultúrafinanszírozás területén az amerikai modell nonprofit szervezetekre épülő működésének sikere vitathatatlan.

Az elmaradottabb területek bezárt világában élők nehezen tudják elképzelni, hogy az ő kis világukon kívül léteznek még kultúrák, melyek se nem jobbak, se nem rosszabbak, egyszerűen csak mások. Ezek az eltérő kultúrák hasonló problémák megoldására eltérő megoldásokat találnak. A bevált megoldások átvétele megkönnyíti a mindennapi életet, lehetőséget teremtve a fejlődés megindulására.

Habár a globalizáció világméretű volta megkérdőjelezhetetlen, az elterjedés mértékében nagy különbségek vannak. A kereskedelem intenzitása, a külföldi beruházások és a tőke egyes régiókra történő áramlása nem egyenlő mértékű és intenzitású. Továbbra is vannak olyan kevésbé érintett területek, melyek léte azt bizonyítja, hogy a kultúra globalizálódása részleges. A két ellentétes pólust megtestesítő fogalmat, melynek egyik végén a világtól elszigetelt közösségek és területek találhatók, a másik végén a globalizáció előnyeivel és hátrányaival szembesülők állnak, Barber (1995) Jihad és McWorld névre keresztelte. Streeten (2001) szerint ez a kettősség labilissá teszi az eddig biztos alapokra épülő nemzetállamok rendszerét.

Streeten (2006) öt okot sorol fel, amiért a nemzetköziesedés a nemzeti gazdaságok felbomlásához vezet:

1. A fejlett és fejlődő országokban csökkent a kereslet az alacsony képzettségűek iránt, és a munkaerő-áramlás következtében azon országoknak van kompetitív előnyük, akik alacsonyán tudják tartani a béreket.
2. A fejlődő országokban lehetetlen az egyenlőségen alapuló jövedelempolitika megvalósítása, mert a jó szakembereket magasabb fizetéssel és jobb munkakörülmények biztosításával elszívják (brain drain) a fejlett országok. Ezen a területen részletes kutatásokat végez Sala-I-Martin (2005), aki megerősíti, hogy, habár a napi 1,5 dollárnál kevesebb összegből élő szegények száma csökkent, a szegények és a gazdagok közötti jövedelemmólló a korábnál nagyobb lett.
3. A szociális kiadásokra fordítandó adóbevételek csökkennek, miközben az irántuk való igény nő.
4. Az alacsony jövedelmi szinttel rendelkező országokban a gazdag réteg igyekszik magát kivonni a nemzeti kötelesség alól, mely főként az oktatás és egészségügy, de más szociális területek elhanyagolásához vezet.
5. Ezekben az elmaradott országokban az elit réteg kultúra iránti igényére a globalizálódás jellemző, párosulva a helyi kultúrától való elidegenüléssel.

Az alsó társadalmi osztályban élők a városba költözéssel, esetleg emigrációval próbálnak kitörni az elszigeteltségből, a középosztálybeliek pedig a politikával és a hivatalos szervekkel fűzik szorosabbra a kapcsolatot, mely gyakran korrupcióval párosul, mint például Oroszország kultúrafinanszírozásában.

A globalizáció hatására módosult állami szerepvállalás jellemzői

A legutóbbi évtizedekben mind a globalizáció, mind a regionális integrációs folyamatok felgyorsulását tapasztaljuk, melyek új összefüggésbe helyezték az állam gazdasági szerepét, nem csökkentve, hanem inkább módosítva azt.

Természetesen olyan hagyományos gazdasággal kapcsolatos funkciók, mint az általános védelmi, társadalmi, politikai, kulturális, egészségügyi és környezeti feladatok továbbra is állami hatáskörben maradtak (Szentés 2005:248).

Mivel a piac nem képes a jövedelmek igazságos vagy akárcsak társadalmilag elfogadható elosztását és a társadalom valamennyi tagja számára egyenlő gazdasági esélyeket megteremteni, így az államnak be kell avatkoznia. Ezt teheti közvetlenül, saját költségvetésből történő finanszírozással, vagy közvetve, jogi eszközökkel és gazdasági ösztönzőkkel, bevonva a magánszféra forrásait. Természetesen e két módszer alkalmazása a gyakorlatban nem egymástól függetlenül, hanem azok kombinációjával valósul meg. A kultúrafinanszírozás tekintetében is megfigyelhető az állami szerepvállalás fenntartása olyan területeken, ahol a zavartalan működéshez és a minőségi szolgáltatás színvonalának biztosításához elengedhetetlen a közvetlen állami szerepvállalás. E mellett a magánszféra aktív bevonása is megfigyelhető, melyre az Egyesült Államokban kialakult elsősorban adókedvezményeken alapuló közvetett állami támogatási forma tökéletes példaként szolgál.

Továbbra is állami feladat a piaci szereplők, illetve általában a hatásköre alá tartozó valamennyi természetes és jogi személy számára a biztonság és a jogrend megteremtése, fenntartása és őrzése (Szentés 2005:248). Heitger (2004) „A tulajdonjogok és a nemzetek gazdagsága” című cikkében empirikusan is bebizonyítja, hogy a biztonságos magántulajdon-jogi és jogszabályrendszer fontos befolyásoló tényezői a gazdasági növekedésnek, mely

növeli a fizikai és emberitőke-felhalmozást. A megállapítás beigazolódája azért fontos, mert az újabb területekkel, újabb gazdasági funkciókkal bővült, és így átalakult állami szerepvállalás számára a minőségi jogi környezet kialakítása kulcsfontosságú a növekedés fenntarthatósága érdekében. Egyben alapjául szolgál a bevezetőben ismertetett hipotézishez is.

A kultúrafinanszírozás területén az optimális állami szerepvállalás kialakítását mi sem bizonyítja jobban, hogy a nemzetgazdaság összhatékonyágának alakulásában az emberi erőforrások minősége, az input-output kapcsolatok sokasága és az infrastruktúra fejlettsége mellett a társadalom és annak kultúrája, szociálpszichológiája és nemzeti identitástudata is meghatározó tényező. Az állam feladata a társadalmi kohézió és a szolidaritás erősítésének támogatása, a társadalmi elidegenedés, szociális leszakadás, marginalizáció és kirekesztődés, etnikai, vallási és egyéb konfliktusok megelőzése és kezelése (Szentés 2005). A minőségi kultúra mindenki számára elérhetővé tétele a mai világban már nem akarat kérdése, szükség van a kulturális intézmények, tevékenységek minőségi működéséhez szükséges tőke mozgósítására is.

A döntő kérdés azonban az, hogy hogyan tudja a civil társadalom a piac spontán működését és az állam tevékenységét – ezek egymás ellenőrzésére és ellensúlyozására való felhasználásával – korlátozni, és megfelelő irányba terelni (Szentés 2005:251).

Az állami szerepvállalás globalizáció hatására történő módosulásának ismertetése után most nézzük meg az állami intervenció nélkül működő piaci mechanizmusok és az állami szerepvállalás mellett szóló érveket.

A piaci mechanizmusok állami intervenció nélkül történő alkalmazásakor a makro-gazdasági környezet kiszámítható és egészséges, melyben a piacok és a vállalatok megfelelően tudnak működni. A szabad piacok mellett érvelők szerint nincs semmi másra szükség, csak technikailag kifogástalan infrastruktúrára, kellően jól képzett és a piac szabályainak betartására szocializált munkaerőre, gördülékeny piaci rendszerre és egy olyan államra, mely nem száll szembe a piacgazdasági racionalitásokkal. Az ilyen állam nem alkalmaz felesleges szubvenciókat, nem bocsátkozik szükségtelen költségekbe.

Ha ilyen tiszta piaci környezetben az állam a hanyatló iparágak támogatására siet, az nem a hanyatlókat hozza majd jobb helyzetbe, hanem a jól működő vállalatok számára hat visszahúzó erőként, mivel velük fizettetik meg a támogatás költségeit. Ez a folyamat a rosszul és jól működő kulturális intézmények esetében is igaz, melynek elkerülése elengedhetetlen a hatékony és minőségi kultúra fenntartásához. Oroszország kultúrafinanszírozási modelljében is kialakult az egyenlőtlen elosztásokon alapuló visszahúzó erő, melynek megszüntetésére irányuló törekvés még csirájába sem látszik (Szentés 2005:255–260).

A valós gazdasági életben szinte lehetetlen, hogy kialakuljon ilyen teljesen tiszta piaci környezet. Az államok beavatkozásai és a szabályozás szükségessége globális világgazdasági szinten is jelentkezik. Az Egyesült Államokban is, melyet a szabad piac mintapéldájaként tartanak számon, megjelent az „állami betétbiztosító” rendszere. Nagyon érdekes, hogy míg az európai gyakorlatban egyes kiállítások műtárgyainak biztosítására magánbankokat kérnek fel, addig az Egyesült Államokban a szövetségi költségvetésből történik a biztosítási összeg fedezete, miközben a közvetlen kulturális szféra állami finanszírozása 1% alatti. Íme egy érdekes, de működő példa a kulturális alaptevékenységek melletti állami szerepvállalás megvalósulására a kultúrafinanszírozásban. A kulturális szférában megjelenő állami beavatkozás mellett szóló érvek (Szentés 2005:261):

- Az államnak a „közösségi javak” (public goods) kínálata és védelme terén nem helyettesíthető szabályozó, beavatkozó, fegyelmező és szankcionáló funkciója van.

- A monopolista pozíciók és piaci erőfölény kialakulása esetén az állami szerepvállalás javítja a piacok eszközallokációs és árképző funkcióját. Az állami monopólium kialakulása azonban veszélyt jelenthet, mivel ennek hatékonysága sokban elmarad a magánmonopóliumétól.

Fontos megemlíteni, hogy az állami beavatkozás csak akkor éri el célját, ha a mikroszint is ugyanúgy értelmezi az eltervezett akciókat, mint a makroszint, valamint, hogy a beavatkozás azonos típusai a gazdaság egyes területein nagyon eltérő reakciókat válthatnak ki. Ezért nincs egyetlen egy „jó” modell a kulturális szféra finanszírozására.

Mint láthatjuk, a globalizáció hatására módosuló állami szerepvállalás a kultúrafinanszírozásra is kihat, melynek ékes bizonyítéka a dolgozat későbbi fejezeteiben bemutatandó országok esete.

A kulturális szféra különféle koordinációs típusai

A megbízó-ügynök elméletre épülő ortodox közgazdaságtani nézet szerint szoros kapcsolatra van szükség a művészi és kulturális tevékenység, valamint a támogató között a művészi hatékonyság érdekében. Ez azonban a bürokratikus irányítás módszerével párosul. A tekintélyelvi, bürokratikus irányítás hatására a kulturális és művészeti célkitűzések sok esetben előre meghatározottak, megvalósításuk kötelező érvényű. A minőség sokkal szélesebb skálán mozog, mint a demokratikus rendszerek esetében.

A decentralizált rendszer a művész belső motiváltságát helyezi a középpontba, a minőségi kultúrához és művészi tevékenységhez a művésznak döntési szabadságot kell biztosítani, mert különben, mint ahogy azt a tekintélyelvű rendszer esetében láttuk, a fentről meghatározott célkitűzésekkel, a közvetlen pénzügyi finanszírozással a művész kreativitása és belső motivációs szintje nagymértékben lecsökken. Ezt Frey (Ackerlof 1982; Frey 2003) motivációösztonzó elméletnek (Motivation Crowding Theory) nevezi.

Oroszország esetében a privatizáció keleti típusát alkalmazták, melynek legfontosabb ismérve, hogy nem előre eltervezett, tudatos, hanem spontán gazdasági folyamatok következtében zajlott le. Ezt a változást a jogrendszer átalakítása kísérte, amely védi a magántulajdont és kikényszeríti a magánszerződéseket. Nem állítható azonban, hogy a kapitalizmus kialakulását és megszilárdulását az állam szervezte meg (Kornai 1993:118). Az átalakulást, változást a felgyült feszültségek és ellentmondások kényszerítették ki, melyek a gazdasági nehézségek felgyorsulásában, a lakosság elégedetlenségében, a hatalmon lévők elbizonytalanodásában, más országok pozitív példáiból adódó felismerésekben testesültek meg (Kornai 1993).

A privatizáció lehetőséget teremt az embereknek, hogy nagy számban önként vállalkozzanak magántulajdon alapján álló tevékenység folytatására. Ehhez elengedhetetlen a bürokratikus koordinációs mechanizmus leépítése, melynek megvalósítása a kulturális szférában az állami tulajdon bérbeadásának eszközével, egyes tulajdonú intézmények, művészeti projektek létrehozásával kivitelezhető.

A klasszikus szocializmusban az állami tulajdon dominanciája, a rendszer ideológiai felfogása nem adott teret a magánvállalkozásoknak. A politikai hatalom jellege, az uralkodó ideológia és a tulajdonviszonyok együttesen határozzák meg, hogy az adott rendszerben milyen koordinációs mechanizmusokat alkalmaznak.

A tulajdon feletti koordináció típusai a következők (Kornai 1993:122–126):

- bürokratikus koordináció,
- piaci koordináció,
- önkormányzati koordináció,
- etikai koordináció,
- családi koordináció.

Ezek a koordinációs mechanizmusok érvényesülnek a kultúrafinanszírozás területén is. Az állami tulajdonban lévő kulturális intézmények esetében nagyon erős a bürokratikus típus alkalmazása. Oroszországban és a többi rendszerváltó kelet-közép-európai országban még ma is a kulturális élet számos területén a vertikális aszimmetria, az egyértelmű alá- és fölérendeltség, a többszintű hierarchia, az információáramlás nem mindig zökkenőmentes folyamata jellemző.

A piaci koordináció a privatizáció előre haladtával, az állam kulturális szférából történő fokozatos kivonulásával egyre nagyobb teret nyer, de mivel nagyon speciális „gazdasági ágazatról” van szó, így ez az etikai koordináció erőteljes bevonásával valósulhat meg. Az etikai mechanizmus szereplői az adományozó (donor) és az adomány kezdeményeztetje, akik horizontális, egyenrangú viszonyban állnak egymással. Ez a típusú kultúrafinanszírozás nagyon jól megfigyelhető az Amerikai Egyesült Államok kultúratámogatásában.

A decentralizáció megvalósítása, mely egyre jellemzőbb a kulturális szféra szerkezetátalakítására, az önkormányzati koordináció alkalmazásával fokozható. A decentralizáció hatására lehetőség nyílik a helyi igények felmérésére, az államtól kapott pénzek helyi szinten történő szétosztására. A bürokratikus irányítás csökkentésével, a korlátozások felülvizsgálatával és enyhítésével a művészetek és a kultúra hatékonyabb támogatását lehet elérni. A nyitás lehetőséget teremt a kulturális szféra piaci alapokon való működéséhez, mivel rendkívül jó döntéshozó rendszerrel rendelkezik. A tulajdonjog rendszerének megerősítésével és a széles rétegek számára használhatóvá tételével a kormányzat megerősítheti a kulturális szféra döntéshozó rendszerét, mely, ha a kormányzat adókedvezményeken keresztül juttatott közvetett pénzügyi támogatásaival és alacsony tranzakciós költségekkel párosul, növelheti a támogatások hatékonyságát. A támogatások hatékonyabb elosztásához a decentralizáció eszközével kell élni, s ez a régiók igényei szerinti jobb forráselosztást eredményez (Frey 2003). Erre nagyon jó példa az Egyesült Államokban működő művészeti tanácsok tevékenysége, illetve Németországban a fiskális föderalizmusra épülő tartományi finanszírozás rendszere.

Bizonyos esetekben egyes kulturális intézmények működtetése családi kézben van, és ők alkalmazhatják az előbb ismertetett koordinációs modellek bármelyikét. Ami megkülönbözteti tevékenységüket az előzőektől, az a családi kötelék. Oroszország esetében sok műkincs, szakmai tudás magántulajdonban vagy az egyház tulajdonában van, azok ápolása, az utókor számára való megőrzése tradícióként öröklődik. A családi kötelékek erősödése Heitger (2004) kutatásai alapján azonban a fejletlen intézményrendszer eredménye, mely elősegíti az informális kapcsolatok erősödését. A központilag meghatározott és finanszírozott művészeti és kulturális tevékenység fennmaradásának veszélye sokkal nagyobb azokban az országokban, melyek magas közvetlen állami támogatást nyújtanak a kulturális szférának, és mindezt bürokratikus keretek között teszik.

Ez a jelenség alapul szolgál hipotézisem igazolásához, mely feltételezi az intézményi fejlettség szintje és az állami, valamint informális szervezetek kultúrafinanszírozásban betöltött szerepe közötti kapcsolatot.

Az Amerikai Egyesült Államok kulturális szférájának finanszírozása

Az amerikai kultúrpolitika nemzeti szinten 1836-ban született meg. James Smithson egy sikeres brit tudós, 1826-ban fogalmazta meg végrendeletét, melyben unokaöccsét nevezte meg örököséül, azzal a kikötéssel, ha az unokaöcs örökös nélkül hal meg, akkor a vagyon az Egyesült Államokra száll. Ez így történt, az unokaöcs 1835-ben bekövetkezett örökösök nélküli halálával. Az örökség gondozásának céljából az állam létrehozta a Smithson Intézetet.

Az igazi kultúrpolitika azonban csak a 19. század második felében öltött állami szintet, amikor is egymás után alapították meg az Egyesült Államok nagy múzeumait és az előadó-művészeket támogató társaságokat. Ezen intézmények többsége magántulajdonú, nonprofit célú önálló jogi személyiség volt. Az állami és a helyi önkormányzatok tulajdonában csak néhány múzeum és kulturális intézmény volt. Az összes előbb említett kulturális intézmény támogatása 1913 után kapott új erőre, amikor is bevezették, hogy a magánszemélyek kultúrát támogató nonprofit szervezeteknek szánt jótékonyági adományokkal csökkenthetik a személyi jövedelem- és örökösödési adójukat. Az 1970-es évektől kezdődően számos történeti és természettudományi múzeum született állami vagy helyi önkormányzati kezdeményezésre, de ezek a múzeumok csak nagyon kis mértékű központi támogatást kaptak a kormánytól. Az 1930-as években a gazdasági világválságot követően számos művész átmenetileg állami foglalkoztatásba került, és megnőtt a szövetségi segélyezési programok száma is. Hasonló, de kisebb mértékű állami beavatkozásra került sor az 1970-es években az olajválságok hatására.

Az 1960-as évek nagyon meghatározóak voltak az USA kultúrafinanszírozásának ma is jellemző formájának kialakításában. Ekkor fogalmazódott meg az a társadalmi igény, hogy a helyi- és nemzeti jólét növeléséhez szükség van a nonprofit kulturális szervezetek közvetlen pénzügyi állami támogatására. Erre az időre datálható a híres Baumol és Bowen (1966) szerzőpáros által kidolgozott „költségbetegség” nézet megjelenése. Angol mintára létrehozták a Művészeti Tanácsot, melynek fő feladata a kis és nagy kulturális szervezetek és intézmények folyamatos finanszírozhatóságának biztosítása lett. A szervezet az 1970-es évekre tudta kiterjeszteni működését, amikor is megnőtt a számára biztosított pénzügyi összeg, meghirdették az új Nemzeti Művészeti Alapítvány (NEA: National Endowment for the Arts) elnevezésű programot. A Művészeti Tanács filozófiája az volt, hogy az általa támogatott projektek nem 100%-os, de vissza nem térítendő támogatásban részesültek. Irányvonalakat (line-items) fogalmaztak meg, melyek a támogatásra fordított keretből nagyobb mértékben részesültek. Ezek az irányelvek nem mindig váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Például a zeneművek komponálására nagy összegeket fordítottak, az így született művek azonban nem minden esetben elégitették ki a fogyasztói igényeket. Így sok esetben a művészeti tanács tanuló a korábbi hibájából, a keresletet élénkítő marketing- és jegyeladás-ösztönző tevékenységek támogatására tért át. Az alapítványok állami támogatása az 1980-as évekre érte el a csúcst (Netzer, 2006:1229).

A Nemzeti Művészeti Alapítvány tevékenysége

A Nemzeti Művészeti Alapítvány (NEA) 1965-ös megalakulását követően gyorsan a jól szervezett kulturális szervezetek támogatójává vált. Jelentős és sikeres tevékenységet folytatót olyan művészeti ágakban, mint például a tánc, melyet az 1960-as évekre elhanyagoltak. A táncművészet felélesztésére egy „Tánc Körút” nevű rendezvénysorozatot szerveztek, s ennek keretében a fogyasztói igényeket figyelembe véve egyetemeken, főiskolákon és színházakban szerveztek előadásokat, úgy hogy a fogadó intézményeknek a vándortáncársulatok szerződésben megállapított tiszteletdíjának az 1/3-át kellett finanszírozniuk. A program sikerét igazolta, hogy a társulatokat többször is visszahívták a későbbiek során, már nem a NEA szervezésében. Hasonló népszerűsítő programok valósultak meg a helyi nonprofit színházakban és operákban is. Annak ellenére, hogy az alapítvány alacsony költségvetéssel dolgozik, tevékenysége ösztönzőleg hat az Egyesült Államok kulturális szférájára. Támogatásaival elérte, hogy más szervezetek, sőt magánszemélyek is szponzorálják a kulturális területeket. Az 1970-es évekre már szinte minden nonprofit szervezet kapott valamilyen szintű minimális támogatást a NEA-tól. A felhasználható pénzüsszegek 1974-ben voltak a legmagasabbak. A 80-as években az egyéni művészek támogatása miatt az alapítvány a politikai támadások középpontjába került, de miután a Kongresszus az amerikai emberek érdekét és igényét szolgáló szervezetnek nyilvánította, működése ismét stabilizálódott. Jelenleg a 80-as évek jelenlegi dollárárfolyammal számolt összegét fordítják kultúrafinanszírozásra (Netzer, 2006).

A 90-es években minden szövetségi államban létrejöttek a 60-as évektől addig csak néhány államban működő művészeti tanácsok, melyek segítettek a helyi igényekhez igazítani a NEA működését. A helyi finanszírozás fontosságára hívta fel a figyelmet Frey is 1999-es írásában. Ebben kifejtette, hogy az amerikai kultúrpolitika sikere egyértelműen a helyi önkormányzatok által a helyi kulturális csoportoknak nyújtott közvetlen támogatások minél hatékonyabb kiaknázásában rejlik, szemben a korábban sokáig alkalmazott szövetségi kormány nyújtotta támogatásokkal.

A közvetlen és közvetett támogatások rendszere az USA-ban

Az amerikai gyakorlatban a közvetlen támogatások rendszere utilitarista alapokon nyugszik (lásd. 1. táblázat). A kultúra-gazdaságtan felől közelítve bizonyos szakemberek úgy vélik, hogy az állam és a helyi önkormányzatok által nyújtott pénzügyi segélyek ösztönzőleg hatnak a helyi gazdaságra. Mindezt azzal indokolják, hogy a híres művészek részvételével megrendezett kulturális programok sok embert vonzanak a távolabbi helyekről is. Seamen (1987) viszont úgy látja, hogy a kulturális rendezvények a szolgáltatásexportot helyettesítő pótlólagos eszközként szolgálnak a helyi fogyasztási javak számára. Számos amerikai példát megvizsgálva Seamen nézete igazolódik. Továbbiakban én is Seamen nézetét veszem alapul.

1. táblázat:
Az Amerikai Egyesült Államok államháztartásának kulturális kiadásai
2001–2005 között

	2001	2002	2003	2004	2005
Kormányzati kiadások pihenésre és kultúrára a GDP arányában (%)	0,33	0,34	0,32	0,31	0,30
GDP (Mrd US\$)	10075,9	10417,6	10908	11657,3	12397,9
Kormányzati kiadások pihenésre és kultúrára (Mrd US\$)	32,8	35,0	34,8	35,7	37,7

Forrás: OECD Country statistical profiles, 2007

A közvetlen támogatások legnagyobb hányada a nem-kereskedelmi rádió- és tévécsatornák működtetését, a nemzeti örökségek ápolását és a nemzeti parkok fenntartását fedezi. A szövetségi támogatások 80%-át fordítják erre a célra. A nem-kereskedelmi adók éves költségvetésének 60%-a származik állami vagy szövetségi forrásból. Az állami szerepvállalás másik fontos színtere a külföldről származó művészeti alkotásokból rendezett kiállítások biztosítási költségeinek finanszírozása.

Az Egyesült Államokban egyre inkább tért hódítanak az olyan művészeket pártoló csoportok, melyek segítségével a művész teljes mértékben a művészi tevékenységére tud koncentrálni, és nem kell főállásban polgári foglalkozást üznie.

A közvetett támogatások az adókompenzációs rendszer hatására sokkal nagyobb mértékűek, mint a közvetlen támogatások aránya (16:1 az arány mértéke). A nonprofit szervezetek mentesülnek a jövedelemadó-fizetési kötelezettség alól. Létezik a nonprofit szervezetek számára is fizetendő szövetségi adóforma, az üzleti tevékenységhez közvetlenül nem kapcsolódó tevékenységből származó jövedelem (unrelated business income) után fizetendő adó, de ezt csak nagyon kevés nem profitorientált szervezetnek kell befizetnie. Másik ösztönző, hogy a nonprofit kulturális intézmények belépőjegyeit, szolgáltatásait az ÁFA-nál jóval alacsonyabb adókulccsal terheli a kormány. Végül a magánadományokat növelő adómentességről kell említést tenni, melynek lényege, hogy az adományozó az adomány értékét leírhatja jövedelem- és/vagy vagyonszármazásából. A támogatás e formáját számos kritika is éri, hiszen az adományok a gazdagoktól származnak, míg az így befolyt összegek felhasználásáról és elosztásáról az állam dönt.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az Egyesült Államokban a kultúrafinanszírozás a távolságtartás elvét követi, ami azt jelenti, hogy a művészeti tanácsok hatáskörébe utalják a döntési jogköröket. Az adományok általában fix összegűek, az állam minimális szerepet vállal a finanszírozásból és főként közvetett, adókedvezményeken keresztül fejt ki támogató tevékenységét. A kultúrszféra számára maga a piac biztosítja a legnagyobb mennyiségben az anyagi háttérrel. Az Egyesült Államokban a projektfinanszírozás a legjellemzőbb, és nagyon meghatározó a szponzorálás szerepe, melynek 70%-a magánszemélyektől származik. A maradék 30% a vállalatoktól érkezik, és legkisebb mértékben az alapítványok vállalnak részt a kultúrafinanszírozásból. Ez is azt igazolja, hogy az Egyesült Államokban jellemző finanszírozási megoldások az európai gyakorlat fordítottja, mivel a piac és az adományok együttes aránya megegyezik az Európában kultúrára fordított kormányzati támogatások arányával (Daubner – Horváth – Petro 2000).

Oroszország kulturális szférájának finanszírozása

Az előző fejezetben egy teljesen tiszta piaci körülmények között működő kultúrafinanszírozási modellt ismerhettünk meg. A közvetlen állami támogatáson alapuló kultúrafinanszírozási modell alkalmazására példaként Oroszország gyakorlatát ismertetem.

Az orosz kulturális szférát átható bürokratikus és családi alapokra épülő koordinációs mechanizmus nem csak a hetven évig tartó szocializmus rendszerének eredménye. Amikor nem a párt irányította a kulturális szférát, akkor a cárok és az egyház befolyása hatotta át az egész orosz kulturális életet. III. Iván XVI. századi közel négy évtizedes uralkodása idején nyitott az orosz birodalom először a Nyugat felé, amikor is az egyházzal szemben érvényesíteni akarta hatalmát. Ez rövid ideig sikerült is, de a cár halálát követően az egyház ismét megerősödött. Ezt követően a XVII. században Alekszej cár uralkodása alatt a protestáns európai nézetek egyre szélesebb körben terjedtek a cári udvarban, és 1672-ben Matvejev házi színházától inspirálva hozták létre az első orosz színházat. Habár a pravoszláv egyház továbbra is őrzi hegemoniáját, egyre többször kezdik ki ezt a zárt kulturális rendszert. Az 1700-as években a kultúrát irányító egyházat sem kerülte el a változás szele. Pjotr Alekszejevics nem volt intellektuális uralkodó, sem az egyházat, sem a humán műveltséget nem értékelte. Az orosz egyház élére a Szent Szinódus került, amely a világi személyek irányítása alatt úgy működött, mint egy állami hivatal. A felvilágosodás korára a francia hatás felerősödése, a mecénatúra kialakulása a jellemző. Számos gazdag nemes tartotta kötelességének, hogy a művészet különböző ágaiban tevékenykedőket anyagilag is támogassa. A XIX. század orosz gyarmatosítási hulláma során a meghódított területek eloroszosítása kezdődött. A más kultúrákkal való egyre gyakoribb keveredés, a nyugat felé történő nyitás vezetett az ún. orosz kultúra „aranykorához”, melyet olyan személyek fémjeleznek, mint Puskin, Gogol, Tolsztoj és Csehov az irodalomban, Csajkovszkij, Rimszkij-Korszakov, Muszorgszkij a zenében. Mielőtt a közel 70 évig tartó szocialista ideológia által vezérelt paternalista korszak kulturális életét ismertetem, fontos kitérni a forradalom művészetére is, hiszen ez az időszak a művészet forradalma is volt. A plakátművészet és a színház óriási tömeghatást gyakorolt agitatív és propagandaerejével. Megszületett a forradalmi plakátművészet Majakovszkij vezetésével. A szovjet hatalom kezdetben biztosította a művészeti irányzatok szabad szervezkedését, a művészetek tudományos, infrastrukturális háttérét. 1921-ben alakult meg a múzeumi hálózatból a Művészeti Tudományok Akadémiája, mely 1931-ig működött. A művészeknek hatalmi-politikai küldetésük is lett, felemelkedve a hatalmi elit soraiba. A folyóiratok az állami támogatásokkal politikafüggővé és egyben az államosítás előszobájává váltak.

A Szovjetunió kultúrafinanszírozását, fejlődését és össz-szövetségi színvonalát a központi kormány normatív előírásai alapján határozták meg. A korszakot a növekvő centralizáció, a kulturális élet minden területén megvalósuló egységesítés jellemezte. A kultúrát az ideológiának való engedelmessége hatotta át, melynek általános jellemzőiről Frey (2003) alapján korábban már szóltam. A köztársaságok között újraosztotta az anyagi forrásokat, a szociális és kulturális alapokat. Megalakult a védnökségi mozgalom, melynek célja a falu kulturális „modernizálása”. Szó szerint megtervezték, hogy mit olvasson a munkás és a paraszt. A 1930-as években megkezdődött a klasszikus orosz és nyugati realista regények tömegméretű publikálása. A sztálinizmus korszakában a 20-as évek kulturális fejlődésének intenzitását felváltotta az extenzív fejlődés, mely a magaskultúra hanyatlásával járt együtt. Mind a katonák, mind a hétköznapi emberek antifasiszta patriotizmusra nevelésében nagy

szerepet játszottak a filmek. A II. világháború német rombolásai nem kerültek el az orosz kulturális értékeket sem. Szerencsére a híres képtárak műkincseit és a színházi társulatokat a Szovjetunió belső területeire menekítették. Ez a szükséghelyzet az ott élők számára lehetővé tette, hogy megismerkedjenek a magaskultúrával, mely pozitívként értékelendő, mivel, ha csak rövid időre is, de a szovjet kultúra mindenki számára elérhetővé vált. A kultúra iránti érdeklődés a háború alatt sem csökkent, sőt például a Lenin Könyvtár látogatóinak száma 1943-ban meghaladta az 1940-es szintet. Az államilag támogatott kultúra mindig is a szovjet rendszer büszkesége volt. Ennek köszönhetően a klasszikus és általában az ún. értékes irodalom olvasása népszokássá vált. A szovjet állampolgárok 1970 és 1988 között jövedelmük kb. 10%-át kulturális szolgáltatásokra költötték (Font – Krausz – Niederhauser – Szvák, 1997). A kultúra iránti magas igény az írók és olvasók között kialakult bensőséges viszony eredménye, mely nyugaton nem jött létre. Bármennyire is a minisztériumi hivatalnokok döntöttek egy színdarab vagy film bemutatásáról, személyes kapcsolatokkal sok mindent el lehetett intézni.

A rendszerváltozás egy csapásra véget vetett az államszocialista kulturális hagyomány történetének. Nagyon rövid idő alatt teret hódított az „új tömeg- és utcai kultúra”. A hanyatlást legszembetűnőbben a film és mozi élet felőrlődésével szemléltem. 1983-ban még 2700 mozi és 80000 filmklub működött; 1993-ra 2600 millió nézőről 250 millióra csökkent, az amerikaiak egyszerűen felvásárolták a nagy hagyományokkal rendelkező orosz filmipart (Font – Krausz – Niederhauser – Szvák, 1997:625).

A Szovjetunió felbomlásához vezető, és a felbomlást követő években számos a kultúrafinanszírozás alapjait megteremtő határozatot, törvényt hoztak. A paternalista felfogásból a demokratizálódás irányába mutató első lépés a Szovjetunió Minisztertanácsa által 1988-ban kiadott „Az új gazdasági mechanizmus alapvető szabályai a nem termelő szférában” című határozata volt. A politikai vezetés első kulturális szférát érintő radikális lépése jogi szinten utat nyitott a piacgazdaságnak, és gazdasági jogosítványokkal ruházta fel a korábban tervutasításos gazdaság által irányított szervezeteket. Következő lépés az 1992-es az „Oroszországi Föderáció kulturális törvényhozásának alapjairól” szóló törvény. A törvény szerint az állam vállalta, hogy közvetlen és közvetett módon is finanszírozza a kulturális intézményeket. 1995-ben a nonprofit szektorra vonatkozó szövetségi törvény is megszületett. A 21. század első évtizedének két fő kultúrpolitikai irányvonala a következő. Egyrészt növelni kell a szociokulturális célokat szolgáló kulturális tevékenységek állami támogatását (lásd. 2. táblázat), másrészt viszont csökkenteni kell különféle jogi intézkedésekkel és a privatizáció eszközével az állam által finanszírozott intézmények számát.

2. táblázat
Oroszország államháztartásának kulturális kiadásai 2001–2005 között

	2001	2002	2003	2004	2005
Az államháztartás kiadása (Mrd Rb)	2419	3422	3955	4665	3514,3
Az államháztartás kiadásaiból kultúrára (%)	0,54	0,54	n.a.	n.a.	0,7
Az államháztartás kiadásaiból kultúrára (Mrd Rb)	13,06	18,48	n.a.	n.a.	24,60
Átlagárfolyam (Rb:US\$)	29,17	31,35	30,69	28,81	28,28
Az államháztartás kiadásaiból kultúrára (Millió US\$)	44,78	58,94	n.a.	n.a.	86,99
n.a.: nincs adat					

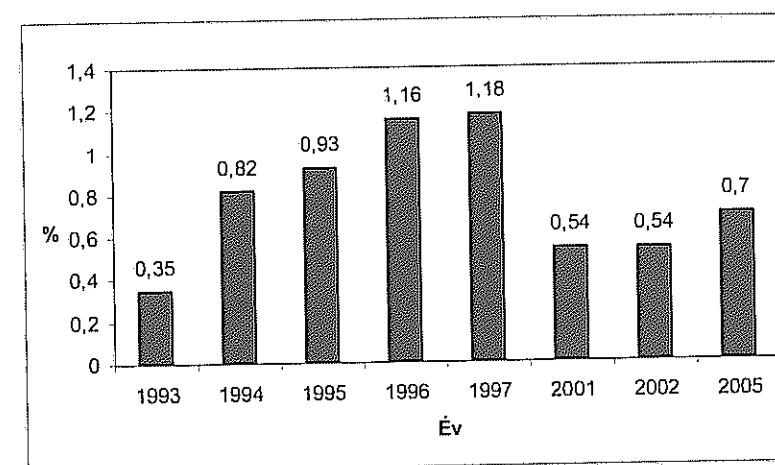
Forrás: Federal State Statistic Service Russia; UNESCO Country Report és saját számítás

Az elképzelések törvényi szintre emelése azonban kevés volt a kultúra támogatás átalakításához. Ez a következő példákkal igazolható. Ma az orosz kulturális élet fő meghatározó szervei a következők: az Orosz Föderáció elnöke által vezetett Kulturális és Művészeti Tanács, az Állami Duma Kulturális és Turisztikai Tanácsa és az Orosz Föderáció Kulturáért és Tömegkommunikációért felelős Minisztériuma.

A hosszú távú kulturális politikáról szóló határozatot 2000 decemberében fogadták el, mely a 2001–2005 közötti időszak orosz kultúrpolitikáját határozta meg. Ennek fő irányvonalai, hogy az állam közvetlen, garantált támogatással ösztönzi a hivatásos kreatív és kulturális tevékenységeket, valamint a film- és audiovizuális ipar fejlődésének folytonosságát. Tehát a centralizáció továbbra is fennáll.

Habár a Kultúra Alaptörvényében pontosan meghatározzák, hogy a szövetségi költségvetés 2%-át, a régiók költségvetésének 6%-át kell kultúrára fordítani, ez az érték, átlagban alig éri el a 0,6%-os szintet a szövetségi költségvetésben (1. ábra). A csökkenő források felhasználhatóságát nehezíti, hogy azok elosztása még mindig a gyakran részrehajló kormányhivatalnokok által történik.

1. ábra
A szövetségi költségvetés kultúrára fordított hányadának alakulása Oroszországban

Forrás: (Gordin – Dyminkova 2000); UNESCO Country Report és saját számítás

Másik fontos része a 2000-es határozatnak, hogy a művészeti szakszervezetek is részesüljenek közvetlen állami támogatásban, sőt a Duma a művészek jogi státuszának fejlesztését is célul tűzte ki a 2001–2005 közötti időszakban. A művészek szakszervezetei szakértőket delegálnak a Kulturális és Művészeti Tanácsba, ezzel is segítve a minőségi állami kulturális politikát. A szakértők bevonása továbbra is fenntartja az államnak azt a törekvését, mely a hivatásos művészeti csoportokat szinte 100%-osan, közvetlenül támogatja, míg a vidéki, civil kezdeményezéseket magára hagyja. A 2005-ös kultúrpolitikai határozat ugyanezeket az irányelveket tartalmazza a 2006–2010-es időszakra. A határozatok alap gondolata az, hogy az orosz kultúra és az orosz nemzeti örökség kell, hogy a nemzeti büszkeség és patriotizmus alapja legyen.

A kulturális szféra igazgatásával foglalkozó szervezeti felépítés is egyértelmű eltérést mutat az Egyesült Államokban alkalmazott gyakorlathoz képest. Míg az Egyesült Államokban a decentralizációra és a közvetett állami támogatásokra fektetik a hangsúlyt, addig Oroszország esetében egyértelműen a központilag meghatározott, közvetlen állami támogatásra épülő finanszírozási modell alkalmazása élvez elsőbbséget. Oroszországban a piaci infrastruktúra teljes hiányáról beszélhetünk a kulturális szférában. Adókedvezmények sem a művészek, sem a művészeti alkotások öröklése tekintetében nem léteznek. Csak a restaurációs tevékenységet végző intézmények részesülnek adókedvezményben. A nonprofit státus nagyon gyakran illegális, pénzmosó szereppel párosul. Az állam nem képes, és olykor a korrupciós hatóságokkal együttműködve nem is akarja a nonprofit intézmények tevékenységét ellenőrizni. Az oroszországi, Jelcin elnöksége alatti korrupció okai Szatarov (2000) alapján a következők:

- a totalitárius rezsim öröksége még mindig érzéti hatását,
- a jogi szabályozásban megtalálható jogi kiskapuk (loopholes) léte, a jogi ellenőrzés hiánya jogi vákuumot teremt,

- a privatizációs folyamatokban résztvevő nomenklatúra, más néven oligarchák, a saját érdekeik alapján fogalmazták meg a szabályokat, a korrupció elleni harc a politikai elitnek nem érdeke,
- az intézményi rendszer bürokratikus szerkezete továbbra is fennmaradt,
- a fizetések alacsonyok a közigazgatásban,
- a korrupció horizontális és vertikális irányban is terjed,
- a korrupció a mindennapi élet társadalmi normáinak szerves részévé válik.

Putyin az oligarchák uralmának megtörésével próbál kedvezőbb képet kialakítani, de néhány személy eltávolítása és felelősségre vonása még kevés, hogy feledtesse a 2003-as választások politikai nyomással átitatott médiakampányát. A sajtószabadság is sok esetben hagy kívánni valót maga után. A korrupció visszaszorítására tett lépések számos területen éreztetik hatásukat, de a bírói megvesztegetések és kormányral kötött megállapodások esetében továbbra is növekvő korrupcióról beszélhetünk. A Transparency International korrupciós listáján Oroszország 2001-ben 91 ország közül a 71-ik, 2006-ban 163 ország közül a 127-ik, mely százalékos arányban nézve hajszálnyi előrelépést jelent a listán (*Transparency International Corruption Perceptions Index 2001, 2006*).

A kultúra területén az is hátráltató tényező, hogy az állam azonnal megvonja a támogatást, és magára hagyja azokat a szervezeteket, amelyek a piaci szereplőktől valamiféle anyagi támogatásban részesülnek. Problémát jelent nemcsak a közigazgatásban, de a kulturális intézmények esetében is a dolgozók alacsony bérezése, hiszen a szakképzett munkaerő inkább a versenyszférát választja. A megüresedett helyekre kevésbé szakképzett emberek kerülnek, elősegítve ezzel a kulturális szolgáltatások minőségének romlását. Ilyen viszonyok mellett a közvetlen állami befolyás csökkentésének lehetősége nagyon kicsi.

Oroszország kultúrpolitikájára jellemző, hogy pozitív képet próbál kialakítani külföldön az országról. Erre igen nagy összegeket fordítanak a kultúrára szánt pénzekből. 2006-ban Kínában Orosz Kulturális Évadot, Japánban pedig Orosz Előadóművészi Fesztivált rendeztek. További cél a kultúra országon belül történő minél szélesebb körű elterjesztése. Mivel hatalmas területű országról van szó, és a kulturális értékek csak néhány nagy központ köré csoportosulnak, így a kormány célul tűzte ki az elektronikus kulturális adatbázisok létrehozását, ezzel téve elérhetővé a kulturális központoktól távol eső területeken élők számára is a kulturális értékeket. Ezeknek az adatbázisoknak a létrehozása szintén állami felügyelettel, állami támogatással valósul meg. Teszik ezt az olyan egyenlőtlenségek kiküszöbölésére, mint amit az Ingus Köztársaság és Hanti és Manysiföld Autonóm Terület esetében tapasztalhatunk. Az Ingus Köztársaságban az egy főre jutó, kultúrára fordítható összeg 3 rubel, míg ez az összeg a Hanti és Manysiföld Autonóm Terület esetében 5000 rubel per fő (*Council of Europe/ERICarts, Russia:34*).

Összességében megállapíthatjuk, hogy Oroszország kulturális szférája a rendszerváltást követő években gyökeresen átalakult. A kultúrára fordítható összegek növekedése ellenére, az utcai tömegkultúra megjelenése, a korrupció fennmaradása és a részleges versenyhelyzet kialakulása mind hozzájárultak ahhoz, hogy a bürokratikus koordináció továbbra is előnyt élvez az önkormányzati, az etikai és a piaci koordinációval szemben. A helyzet nagymértékben az intézményrendszer fejletlenségének eredménye, mivel sem a Szovjetunió felbomlását követően, sem most nem biztosított az állami szerepvállalás csökkentését lehetővé tévő folyamatok megindulása.

Hollandia kulturális szférájának finanszírozása

Az előzőekben két olyan ország kultúrafinanszírozási modelljét ismertettem, melyek a világon megvalósuló finanszírozási technikák két sarokpontját jelentik. Hipotézisem valóság-alapjának teszteléséhez elengedhetetlen olyan, „normális” keretek között működő ország kultúrafinanszírozását is megvizsgálni, amely bizonyos mértékben a két véglet jellemző jegyeit is magán viseli. Így esett a választásom Hollandiára, hiszen ezen ország esetében az amerikai modellre jellemző közvetett támogatások és nonprofit szervezetek megléte és az orosz modellre jellemző kontinentális, bürokratikus alapok jelenléte egyaránt tapasztalható.

A holland kultúrafinanszírozást az a nézet hatja át, hogy az államnak távol kell tartania magát a kultúra minőségi bírálatától. A kormány fokozatosan vállalja a kulturális tevékenységek moderatori szerepét. A 2006-os törvénytervezetben foglaltak szerint Hollandia kultúrpolitikájának mottója a következő: „karnyújtásnyi távolságot tartani ahol csak lehetséges, és beavatkozni, ahol szükséges” (at arms length where possible, but involved where necessary).

Hollandiában a központi kormány vezető szerepet tölt be a kulturális szférában. Habár a költségeknek csak 1/3-a származik a központi költségvetésből. A legfontosabb és legnagyobb kulturális intézmények már 30 éve szoros kapcsolatban állnak a központi kormánnyal, onnan kapják a működésükhöz szükséges támogatást. Az átalakuló rendszerben a nagy kulturális intézmények állami támogatása továbbra is fennmarad, a közepes méretű intézmények státusa sem fog jelentősen változni, a kisméretű intézmények viszont kikerülnek a Kulturális Tanács fennhatósága alól, és művészeti termékeket létrehozó alaptökével működő alapokon keresztül fognak működni. Ez a decentralizációra való törekvés nem új keletű dolog, a folyamat már az 1970-es években megkezdődött. A központosított rendszer átalakításában nagy szerepük van a tartományoknak, mivel a központi kormánytól fokozatosan átveszik a tevékenységek feletti ellenőrzést és a felelősséget is. A kormány csak a működéshez szükséges intézményi keretfeltételeket és az anyagi háttérrel biztosítja.

Mindezen célkitűzések megvalósíthatósága érdekében 4 éves tervet dolgoztak ki, melynek fő irányelve a minőségi és sokszínű kultúra megvalósítása. Alapelveként fogalmazták meg, hogy (*Council of Europe/ERICarts, The Netherlands:13*):

- csökkenteni kell a bürokráciát a művészetek és kultúrafinanszírozás területén,
- több kapcsolódás és interakció szükséges a kulturális élet szereplői között,
- a társadalomban a kultúra iránti igény megerősítésére kell törekedni.

2007. március 1-je és június 1-je között a Kulturális Tanács elemezte a kulturális szektor infrastruktúrális, működési és anyagi háttérét, majd az eredményeket felhasználva ajánlásokat tett a törvényhozásnak. Mindezek figyelembevételével nyújthatják be támogatási igényüket a kulturális intézmények 2008. február 1-ig. Az állam és a partnerek közötti pénzügyi megállapodások is 4 évre kötötnek, ezzel biztosítva a folyamatos és tervezhető működés feltételeit.

A kultúrafinanszírozásban az állami támogatás rendszerének kialakulása előtt már nagy hagyománya volt a magánkezdeményezések és társadalmi szerveződések által működtetett kulturális támogatások rendszerének, kiemelt szerepet szánva a nonprofit szervezeteknek. A kulturális szféra liberalizációjához nagymértékben hozzájárult a 90-es évek

privatizációs hulláma, melynek hatására a számos nemzeti múzeum alapítványi formában folytatta működését, egy kormánytól független szakmai testület irányításával.

A közvetett támogatások rendszere Hollandiában az USA-hoz hasonlóan az adókedvezményekben, az ajándékozási- és örökösödésiadó-kedvezményekben jelentkezik. Nagy bevételforrást jelentenek a kulturális szektor számára a lottónyeremények után fizetett adók, az ún. támogatói csoportok (művészeti baráti körök) és a szponzorálás.

Jól látható, hogy egy a kontinentális rendszerhez tartozó európai ország is ki tudja alakítani fejlett és hatékony kultúrafinanszírozási rendszerét, ha elsősorban megteremti a rendszer működéséhez szükséges intézményrendszert, a változások hatására átalakítja szabályozó rendszerét. Hollandiában a közvetlen állami szerepvállalás csökkenésén keresztül megvalósuló decentralizáció, a hosszú távú, 4 évre megkötött projektmegvalósító rendszer kialakítása és a magánszféra bevonása – gazdasági ösztönzőkkel – a kulturális szféra finanszírozásába magában hordozza a fejlődés fenntarthatóságának lehetőségét, miközben a minőség és a sokszínűség is biztosított.

Igy egy normális keretek között működő, a szélsőséges jellegűvel nem rendelkező ország esetében is bizonyítást nyert a megállapítás, hogy a fejlett intézményrendszer kialakítása elengedhetetlen a kulturális szféra közvetlen állami finanszírozásának csökkentéséhez.

Összegzés

A globalizáció következtében módosult állami szerepvállalás értelmezése az Egyesült Államok és Oroszország esetében a kultúrafinanszírozási modellek eltérő kialakításához vezetett. A modellek megvalósításához az Egyesült Államok a piaci, az önkormányzati és az etikai koordinációt, míg Oroszország egyrészt a bürokratikus koordinációt, másrészt az intézményi rendszer fejletlenségére épülő családi koordinációt alkalmazza. Az intézményi rendszer fejlettségének vagy fejletlenségének szemléltetésére a nonprofit szektort választottam. Míg az Egyesült Államokban a közvetett állami támogatások felhasználásánál a nonprofit szektor meghatározó szerepét láthatjuk, addig Oroszországban továbbra is a közvetlen állami támogatáson alapuló, a nonprofit szektort háttérbe helyező kultúrafinanszírozás érvényesül.

Az elemzésekből levonható következtetések helyességének igazolására Hollandia kulturális szférájának finanszírozási modelljét is elemeztem. Ezek alapján igazolódott feltételezésem, mely szerint a fejletlen intézményi rendszerrel rendelkező országokban nagyobb valószínűséggel alakul ki/vagy marad továbbra is irányadó a kultúra közvetlen állami finanszírozása.

Tanulmányom eredményeit és megállapításait a közeljövőben más országok kultúrafinanszírozási modelljein alkalmazva is megvizsgálom. A rendelkezésre álló adatok és előtanulmányok felhasználásával arra a kérdésre keresem majd a választ, hogy a kultúrafinanszírozási modellek átalakulásában tapasztalható-e konvergencia.

Hivatkozások

- Barber, B. R. (1995): *Jihad vs. McWorld*. Ballantine Books, New York.
- Council of Europe/ERICarts (2007): *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. 8th Edition, Russia.
- Council of Europe/ERICarts (2007): *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. 8th edition, The Netherlands.
- Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Daruka Magdolna (2000): *Nonprofit szervezetek jellemzői és döntési mechanizmusa*. In: Daubner, K. – Horváth, S. – Petró, K.: *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. AULA, Budapest.
- Frey, B. S. (1999): *State support and creativity in the arts: Some new considerations*. *Journal of Cultural Economics* 23, 71-85.
- Frey, B. S. (2003): *Arts & Economics; Analysis and Cultural Policy*. Springer-Verlag, Berlin.
- Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula (1997): *Oroszország története*. Maecenas, Budapest.
- Genschel, Ph. (2004): *Globalization and the welfare state: a retrospective*. *Journal of European Public Policy*, 11. évf., 4. sz., 613-636.
- Goodwin, C. (2006): *Art and culture in the history of economic thought*. In: *Handbook of the Economics of Art and Culture*, Volume 1, Chapter 2, Elsevier.
- Gordin, V. – Dyminkova, A. (2000): *A paternalizmustól a demokratikus társadalom kultúrpolitikájáig – Oroszország példája nyomán*. In: Daubner, K. – Horváth, S. – Petró, K.: *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. AULA, Budapest.
- Heitger, B. (2004): *Property rights and the wealth of nations: a cross-country study*. *CATO Journal*, 23. évf., 2. sz., 381-402.
- Klamer, A. – Zuidhof, P-W (2000): *A harmadik szféra szerepe a művészetek világában*. In: Daubner, K. – Horváth, S. – Petró, K.: *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. AULA, Budapest.
- Kornai János (1993): *A szocialista rendszer*. Heti Világgazdaság Kiadói Rt., Budapest.
- Lavrov, A. – Litwack, J. M. – Sutherland, D. (2000): *Fiscal Federalism in the Russian Federation: Problems and Reform Options*. OECD Economic Survey of Russia 1999-2000, Chapter 3.
- Levin, M., – Satarov, G. (2000): *Corruption and Institutions in Russia*. *European Journal of Political Economy*, 1. sz., 113-132.
- Netzer, D. (2006): *Cultural Policy: An American Overview*. In: *Handbook of the Economics of Art and Culture*, Volume 1, Chapter 35, Elsevier.
- Sala-i-Martin, X. (2006): *The world distribution of income: falling inequality and convergence period*. *Quarterly Journal of Economics*, 121. évf., 2. sz., 351-398.
- Seamen, B. A. (1987): „*Art impact studies: A Fashionable excess*”. In: Radich, A.J. (Ed.), *Economic Impact of the Arts: A Sourcebook*. National Conference of State Legislatures, Denver, 43-75.
- Shleifer, A., – Treisman, D. (2005): *A Normal Country After Communism*. *The Journal of Economic Perspectives*, 1. sz., 151-174.
- Streeten, P. (2006): *Culture and Economic Development*. In: *Handbook of the Economics of Art and Culture*, Volume 1, Chapter 13, Elsevier.
- Szentes Tamás (2005): *Fejlődés, versenyképesség, globalizáció. I.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tanzi, V. (2005): *The economic role of the state in the 21st century*. *CATO Journal*, 25. évf. 3. sz., 617-638.
- Transparency International Corruption Perceptions Index 2001, 2006*. http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2001; http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2006
- UNESCO Country Report: RUSSIA* http://portal.unesco.org/culture/es/ev.php-URL_ID=18273&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Weiner Csaba (2007): *Rövid helyzetkép Oroszországról a 2000-es évek közepén*. VKI Vélemények, kommentárok, információk, 142. szám.